

Gallina Zsolt

5. századi sírok Ordacsehi-Csereföldön

A lelőhely

A lelőhely Ordacsehi-Csereföldön, a falutól két kilométerre ÉK-re, az Ordacsehi felé vezető bekötő-úttól egy kilométerre keletre, egy ÉNy-DK-i irányú lapos és igen hosszú dombháton található. A lelőhely középső harmada kiemelkedik, keleti része erősen kelet felé lejt (1. kép 1).

Az S-27. sorszámot viselő lelőhelyen az M7 autópálya megelőző feltárásai során mintegy 40–55 méteres szélességben és kb. 400 méter hosszúságban, összesen közel 21.000 négyzetméteren 584 régészeti korú objektumot tártunk fel a dombhát északi, a Balaton mocsaraival szomszédos végén. Napvilágra került egy kisebb, a Balaton-Lasinja kultúrájához tartozó telep, a kispostagi kultúra birituális temetője, a halomsíros kultúra két gödre, egy nagy kiterjedésű kelta település, egy 5. századi temető és település (1. kép 2), valamint a legnagyobb objektumszámot képviselő Árpád-kori falu részlete.

A lelőhelyet földrajzi és régészeti adottságai összekapcsolják a nyugatról szomszédos Bugaszeggel (M7 AP, S-29. lelőhely), amitől egy erdősáv választja el. A keletről határos Kistöltést (M7 AP, S-26. lelőhely) egy É-D-i irányú elmozsarosodott vízfolyás határolja el. Ezek jelentőségét az adja, hogy az egymástól néhány száz méterre levő dombháton hasonló korú régészeti jelenségeket figyeltek meg (Balaton-Lasinja telep, kispostagi temető és település, halomsíros, kelta, római telep, késő Árpád-kori falu). Különös jelentőséggel bír a téma szempontjából, hogy Kistöltésen hasonló korú és nagyságú temető is napvilágra került.¹

Jelen tanulmányban a Csereföldön feltárt 5. századi temetővel foglalkozunk.

Sírleírások

124. sír (2. kép 1)

P: FJ-21. Tájolás: NyDNy-ÉK (40,5°-10,5°). H.: 110 cm, sz.: 50 cm, m.: 36-45 cm

A sír a 70. számú kelta kori ház DK-i sarkát, illetve kemencéje platniját vágta. Betöltésük megegyezett, szürke homokos, humuszos. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, fala függőleges, alja egyenes volt. Szétduált gyereksontváz volt benne (3-5 éves). Koponyája széttört, csak a bal lábsont és medencéjének töredékei maradtak meg. Melléklete nem volt, egyetlen jellegtelen rozsdabarna színű cseréptöredék került elő a betöltésből.

410. sír (2. kép 2)

P: EJ-19/7,3. T.: Ny-K (45°-15°). H.: 92 cm, sz.: 57 cm, m.: 22 cm

Ovális alaprajzú, kis méretű sekély sírgödörben hiányos, rossz megtartású kisgyermek csontváza feküdt. A sírgödör felső és a csontváz egy része elpusztult. Mindössze néhány csont, koponya, kar, borda, medencecsont maradt meg. Korábbi bolygatására utal a koponyától északra lévő néhány csont. A sírgödör betöltése szürkésbarna, humuszos-löszös. Mell.: 1. A koponya mellett vörösesbarna felületű, fekete, kézzel készült edény alja.

462. sír (2. kép 3)

P: FJ-06/8. T.: DK-ÉNy (25°5'-55,5°). H.: 202 cm, sz.: 80 cm, m.: 70 cm

A sírgödör lekerekített végű, téglalap alaprajzú, fala közel függőleges, alja közel egyenes volt. A csontváz többszörösen bolygatott. Feltehetően kirabolták. Csak a sír DK-i végében levő koponya, jobb felkarcsont és bal combcsont maradt meg egy kupacban. Mell.: 1. Bronztárgy apró töredékei a két lábszár között. Az egyik lábszársonthoz tapadva kör, illetve hengeres alakú, hullámos szélű bronztárgy töredéke, oldalán lyukak.

510. sír (2. kép 4)

P: FJ-08/1,2. T.: NyDNy-KÉK (40,5°-10,5°). H.: 234 cm, sz.: 62 cm, m.: 135 cm

A szelvény keleti harmadának végén helyezkedett

el, metszette a 468. gödör és a 466. árok, s valószínűleg metszette a 469. gödröt. A sírgödör keskeny, lekerekített végű téglalap alaprajzú, fala függőleges, alja egyenes volt. A csontváz nyújtott testhelyzetű, ép, közepes megtartású. Koponyája balra fordult, állkapcsa leesett. Koponyája enyhén torzított. Karcsontjai nyújtottak, szorosan a felsőtest mellett, lábcsonthoz nyújtottak. Betöltése kevert, sárgás színű, agyagshomokos visszatöltött (falán látszik a későbbi 466., 468. sötétebb betöltése, de sötétebb a 469. betöltésénél). Mell.: 1. Oktaéder fejű ezüst tű (H.: 4,4 cm) a bal felkarcsont mellett, kifelé. 2. Oktaéder fejű ezüst tű töredéke (H.: 1,9 cm) a jobb felkarcsonton belül. 3. Kónikus, átfúrt ólomkorong (Átm.: 2,1–2,2 cm, m.: 0,9 cm) a lábfejektől lefelé. 4. Három apró, gömb alakú (Átm.: 2,5–3,5 mm), valamint egy kettősgömb alakú (Átm.: 0,25–0,65 cm), sötétkék színű kásgyöngy a bal lapocka alatt.

511. sír (2. kép 5)

P: DA-04/3. T.: NyDNY-KÉK (43'-13'). H.: 196 cm, sz.: 57 cm, m.: 25 cm

A sarkainál lekerekített, téglalap alakú sírgödörben viszonylag jobb megtartású, ép felnőtt csontváz helyezkedett el. Koponyája délre fordult, kézcsonthoz a medencére hajlítva, nem voltak összekulcsolva. A felkarcsontok nem voltak a felsőtesthez szorítva, valószínűleg nem volt lepelbe csavarva. A sírgödör betöltése kevert, visszatöltött, világos sárgásbarna homokos, ez a betöltés megegyezett az 510. sír földjével. Melléklete nem volt.

A temetés módja

A lelőhelyen egy kis sírszámú temetőrészlet került napvilágra. Analógiák alapján feltételezhető, hogy eleve kevés sírból álló családi temetőre bukkantunk. Bár összesen hat csontvázat figyeltünk meg, az általunk vizsgált temetőhöz biztosan csak az 510., 511. és nagy valószínűséggel a 124., 410., 462. sírok sorolhatók. Az 510. és 511. sírok betöltése megegyezett és tájolásuk is hasonló volt. Ráadásul mindkét sír fiatal nőé volt, kifejezetten gracilis csontvázal és mindkettőjükénél — mechanikai stressz hatására — egy elég ritka jelleg (perforatio fossae olecrani humeri) alakult ki,² bár a két sír igen nagy távolságra, közel 200 méterre helyezkedett el egymástól. A 124. és 410. sírokat közéjük, az 510. sír közelébe ásták, azonban ezek között is 55 méteres távolság volt (1. kép 2). Ez azonban csak látszatra szokatlan, mert az 5. századi temetőknél már többször megfigyelték e jelenséget. Az 5. században általánosak a kisebb sírcsoportok, családi kötelékekben temetkező közösségek, különösen érvényes ez Pannoniára (KISS 1996b, 87–90). A

temetőhöz sorolható sírok NyDNY-KÉK-i tájolásúak, ettől némileg csak a bizonytalan korú 462. (DK-ÉNY) tér el. A Ny-K-i tájolás a 4. század közepétől jellemző Pannoniában (SZÓKE 1996b, 30).

Letakézen három, Ny-K-i tájolású sírból álló kis-családi temető került elő (PAPP-SALAMON 1980). A lelőhelyünkhöz földrajzilag nagyon közel levő Balatonszemes-Szemesi berekről tizenhárom Ny-K-i tájolású sírból álló családi temetőt tártak fel 1999-ben. Az ásatók ezt a temetőt az 5. század második felére keltezik, s germánokhoz kötik. A halottakat itt is a hátukra fektették, karjaik nyújtva voltak, két sírban azonban — akárcsak az 511. sírnál — a kezeket a medencére hajlították (BONDÁR-HONTI-KISS 2000, 96–97). A Keszthely-Fenekpusztán feltárt temetőben a halottak koponyája nagyrészt torzított volt, s — a rablás folytán — viszonylag kevés sírban lettek mellékletet (STRAUB 2002, 9–10). Szintén Ny-K-i tájolású sírokat tártak fel Szabadbattyánban, ahol a tizenhat sír egymástól kisebb-nagyobb távolságra helyezkedett el egymástól (PETRES-FITZ 1956, 25–26; FITZ 1958, 13–16; BÓNA 1971, 223–224; KISS 1980, 105–132). Sióagárdon öt temetkezés került napvilágra egy, az 5. század első feléből, középső harmadából származó temetőből (ÓDOR 2001, 40), Kilimán-Felsőmajorból pedig egy huszonegy síros családi temető került elő a 4. század utolsó harmada és az 5. század kezdete közötti időszakból (SZÓKE 1996; SZÓKE 1996b).

Leletanyag elemzése

Ordacsehi-Cserefdőn a 410. sír melléklete egy népvándorlás kori durva, kézzel formált edény volt, aminek csupán az alja maradt meg (2. kép 2). Töredékes volta és jellegtelensége miatt további keltezésre alkalmatlan. Edénymellékletes volt a közeli és hasonló korú Balatonszemes-Szemesi-berek temető 149. sírja is (BONDÁR-HONTI-KISS 2000, 96–97).

Részletesebben az 510. sír leletanyagát érdemes vizsgálni, melyben különösen érdekes a sír ezüst tűinek elhelyezkedése (2. kép 4). A felkar két oldalán, közel a könyökhöz felszínre került ékszerek egy speciális viseleti módra utalnak, vagyis a felsőruhát itt tűzték össze. Hasonló ruhakapcsolási mód — igaz fibulákkal — a Békésszentandrás-Siratónál feltárt gepida temetőből ismert (GAZDAPUSZTAI 1958, 37; BÓNA 1979, 28; BÓNA-NAGY 2002, 24–26). Elképzelhető azonban az is, hogy a halotti leplet tűzték vele össze. Erre utalhat az az átfúrt ólomtárgy, ami Ordacsehi-Cserefdőn az 510. sírban a csontváz két bokája között került elő (2. kép 4). Ennek funkciója talán a fent említett lepel rögzítése lehetett. Hasonló ólomkorong a láb mellett a szentendrei késő római

temető 23. sírjából ismert (T. MARÓTI–TOPÁL 1980, 106). A fenti következtetést erősítheti, hogy a csontváz karcsonjtjai szorosan a test mellett helyezkedtek el, ami a lepelbe csavarásra utalhat. A bordák között került elő lekerekített végű, kis méretű, ezüst tűpár Sióagárdon. Ódor János Gábor szerint ez így viseletre alkalmatlan volt, elképzelhető, hogy a temetkezés során használt ruhához készült (ÓDOR 2001, 41). A Kilimán-Felsőmajor 10. sír lelete alapján Szőke Béla Miklós szerint az inget tüzték vele össze (SZŐKE 1996, 35). A kapolcsi 1. sírban a nyakcsigolyáknál került elő hasonló tű — hajtúként meghatározva — (CS. DAX 1980, 99), Csákváron pedig hármassával elhelyezkedő hajtúket figyeltek meg a koponya körül (SALAMON–BARKÓCZI 1973, 87).

Az oktaéderes fejű ezüst tűk már a késő római temetőben feltűnnek. A poliédergomb, mint dísz is a késő római tárgyakon jelenik meg, ilyen végű csont hajtúk gyakoriak a 4. században (BÍRÓ 1994, 34, 171, Pl. XXXIII. 363–367). A tűkön kívül további tárgytípusokon is megjelenik díszként a poliédergomb: pl. oldalpálcás zabla oldaltagjának végein Lengyeltótiiban (BAKAY 1978, 156), pipereeszközökön Bácsordason/Karavukovo (KISS 1983, 113, Abb. 8, 5, 9–10). Bikónikus és oktaéderes fejű, 4,5–5 centiméteres ezüst tűk ismertek 4. század végére, 5. század első negyedére (SALAMON–BARKÓCZI 1973, 87; SALAMON–BARKÓCZI 1978, 190), illetve Dunaujváros/Intercisa esetében 5. század második feléig datálható temetők anyagából. Salamon Ágnes és Barkóczi László szerint a 380 körüli Alatheus–Saphrax-féle betelepülők nem a Maroszentanna-Csernyahov kultúrából hozták ide ennek viseletét, hanem itt vették át a rómaiaktól, s ebből fejlődött volna ki a poliéder végű fülbevaló is (SALAMON–BARKÓCZI 1971, 79). B. Vágó Eszter és Bóna István szerint is a tűt, illetve a belőle kifejlődő poliéder végű fülbevalót is a rómaiaktól vették át a barbárok (Szabadbattyán – Mőzs – Soponya – Hács-Béndekpuszta csoport) az 5. század kezdetén (B. VÁGÓ–BÓNA 1976, 196–198). Azonban érdekes, hogy e leletek a késő római uralom alatt levő barbár sírokban tűnnek fel (SZŐKE 1996b, 42–43). Az oktaéderes fejű tűk viseletével legutóbb Szőke Béla Miklós foglalkozott, aki megállapította, hogy bár ruhatúként való használatukat a rómaiaktól vették át a barbárok, azok azonban az 5. században a keleti germánoknál váltak igazán jellegzetessé. Haj- és ruhatúként általános a germánoknál, s számos típusvariációjuk ismert (SZŐKE 1996, 36–37). Többnyire ruhatúk, amit a fibulák helyén hordanak, különösen a keleti-gótok (SZŐKE 1996b, 42–45). E tűk viselete az 5. század közepéig, második feléig is kimutatható galliai gót, vandál és gepida területeken. Az ordacsehi-csereföldi bizony-

tan sírszámú temetőrészletet az 510. sír leletanyaga alapján keltezhetjük.

Az ordacsehi 510. sír kis méretű, sötétkék kásagyöngyei (2. kép 4) 5. századi sírokból ismertek (CS. DAX 1980, 99; KOVRIG 1959, 210–211, 218; SALAMON–BARKÓCZI 1976, 99–100; VISY 1980, 215) karneol és borostyángyöngyök társaságában.

Kelkezés és etnikum

Az 510. sírban nyugvó női halott koponyáját torzították. E szokás hun- és alán közvetítéssel terjedt el a germánok között (TÓTH–TARGUBÁNÉ–STRAUB 2001, 51–52). A koponyatorzítás szokását a közeli Mőzs (ÓDOR 2001, 33), Hács-Béndekpuszta (KISS 1995), Letkés (PAPP–SALAMON 1980), Szekszárd-Palánk (KISS 1996), Balatonmagyaród-Kápolnapuszta (TÓTH–TARGUBÁNÉ–STRAUB 2001, 51–57), Keszthely-Fenekpuszta (STRAUB 2001, 303) és Kapolcs (CS. DAX 1980) hasonló korú temetkezéseiben is megfigyelték, de Pannoniától nyugatra is jól ismert germán temetkezésekből (ANKE 1998, 130–134; GLASER 2003, 15).

Az ordacsehi-csereföldi temetőrészletet az 510. sír leletanyaga, torzított koponyája, a lelőhely földrajzi helyzete, a sírok elhelyezkedése, családi temető jellege, és a közelben levő hasonló jellegű temetők alapján az 5. századra, ezen belül feltehetően az 5. század középső harmadára, esetleg harmadik negyedére datálhatjuk.

A Balaton déli partjának, illetve Somogy megye északi felének történeti háttereként ismerni kell, hogy a Gratianus-féle szerződéssel 379–380-ban érkeznek az első hun-alán-gót csoportok Alatheus és Saphrax vezetésével Pannoniába (VÁCZY 1940, 61–91; VÁRADY 1969, 42–74, 375–402; MÓCSY 1975, 177–190; BÓNA 1987, 116–130). Bár ezek 408-ban elhagyják Pannoniát, de később újabb kontingensek érkeznek. 427-ben egy szerződés feloldja a pannoniai hun foedust (VÁRADY 1969, 131, 278, 303), de 433–434-ben újabb foederati kapcsolatok, így ilyen jellegű telepek is létrejönnek. Ruga hun nagykirály ekkor kapja meg Pannonia Prima és Valeria tartományokat (VÁRADY 1969, 307). A hunok vereségével végződő 455-ös nedaoi csata után, 456-ban kötik meg azt a római-gót foedust, ami a gótoknak juttatja Pannonia déli részét. Ekkor jön létre az önálló osztrogót királyság Pannoniában. A gót szállásterületeken a három osztrogót király; Valamer/Walamir, Thiudimer/Theodimer és Vidimir/Widimir osztozott (ALFÖLDI 1926, 101–103; VÁRADY 1969, 336; KISS 1979, 329–336; VISY 1981, 216–217). Az ordacsehi kis sírmező feltehetően Thiudimer/Theodimer, Nagy Theoderik apjának, territóriumához tar-

tozott, akinek a források szerint a Pelso (Balaton) környékén volt a szállása (KISS 1996, Abb 1; KISS-FAZEKAS 2002, Abb. 1). A pannoniai osztrogót uralom 473-ig tartott, amikor is e népcsoportok kivonultak a tartományból (KISS 1996, 62, 87–90). Ez jelzi az ordacsehi temető maximális felső határát is.

Ordacsehi-Csereföld lelőhelyen a fentebb ismertetett sírok mellett több, az 5. századra keltezhető telepobjektum is előkerült, így egy kút, néhány gödör, az egyik nagy méretű gödörben tűzhely is volt. E település elemzése azonban egy későbbi közlemény tárgya lesz.

Jegyzetek:

¹ Köszönet az ásató Kulcsár Gabriellának a szíves szóbeli közlésért.

² A temetőrészlet embertani elemzését Bernert Zsolt és Pap Ildikó végezték el. Fogadják érte köszönetünket.

Irodalom:

ANKE 1998

Anke, B.: *Studien zur reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts*. Weissbach 1998.

BAKAY 1978

Bakay, K.: *Bestattung eines vornehmen Kriegers vom 5. Jahrhundert in Lengyeltóti (Komitat Somogy, Kreis Marcali)*. Acta ArchHung 30 (1978) 149–172.

BÍRÓ 1994

Bíró, M.: *The Bone Objects of the Roman Collection*. Budapest 1994.

BÓNA 1971

Bóna I.: *A népvándorlás kora Fejér megyében*. In: Fejér megye története az őskortól a honfoglalásig. Szerk.: Fitz J. Székesfehérvár 1971.

BÓNA 1979

Bóna, I.: *Gepiden in Siebenbürgen – Gepiden an der Theiss*. Acta ArchHung 31 (1979) 9–50.

BÓNA 1987

Bóna I.: *A népvándorláskor és a korai középkor története Magyarországon*. In: Magyarország története I/1. Főszerk.: Székely Gy. Budapest 1987, 265–309.

BÓNA 1993

Bóna I.: *A hunok és nagykirályaik*. Budapest 1993.

BÓNA–NAGY 2002

Bóna, I. – Nagy, M.: *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I*. Budapest 2002.

BONDÁR–HONTI–KISS 2000

Bondár M. – Honti Sz. – Kiss V.: *A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző feltárása (1992–1999)*. — *The preceding archaeo-*

logical excavation of the planing m7 highway in County Somogy (1992–1999). Preliminary report I. SMK 14 (2000) 93–114.

CSALOG 1932

Csalog J.: *Hun kori sír Szekszárdon*. DissPann II (1932) 143–146.

CS. DAX 1980

Cs. Dax M.: *Keleti germán női sírok Kapolcson. — Ostgermanische Frauengräber in Kapolcs*. VMMK 15 (1980) 97–106.

FITZ 1958

Fitz J.: *Germán temető Szabadbattyánban*. In: Régészeti kutatások Fejér megyében. Székesfehérvár 1958, 13–16.

GAZDAPUSZTAI 1958

Gazdapusztai Gy.: *Békésszentandrás-Sírató*. RégFüz I. 10 (1958) 37.

GLASER 2003

Glaser, F.: *Ostgotisches Militär in Kärnten. Erste Funde aus der Zeit des Königs Theoderich des Großen (493–526)*. Klagenfurt 2003.

HAMPEL 1905

Hampel, J.: *Alterthümer des frühen Mittelalters II*. Braunschweig 1905.

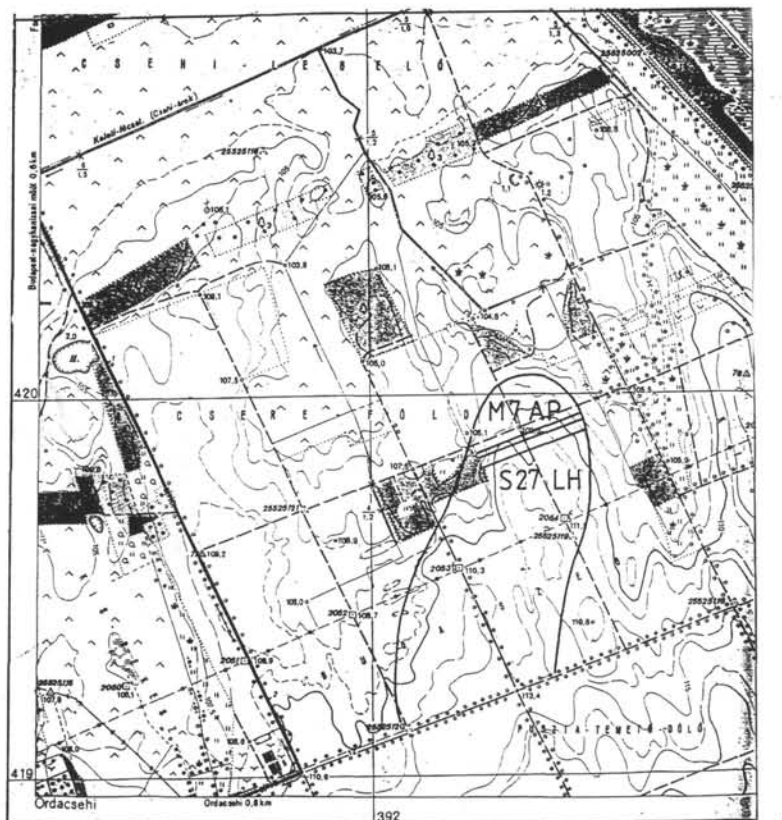
HARHOIU 1994

Harhoiu, R.: *La Romania all'epoca degli Ostrogoti*. In: I Goti. Cur.: Arslan, E. – Bierbrauer, V. – Hessen, O. v. Milano 1994, 154–163.

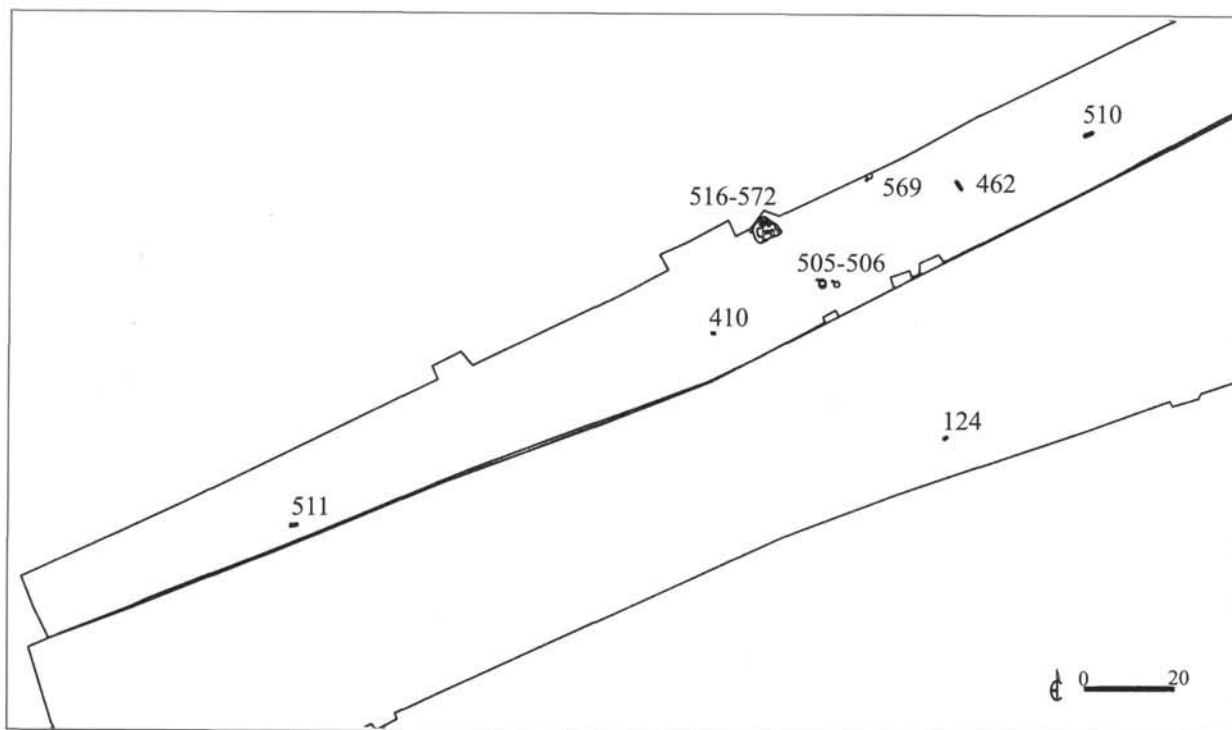
KISS 1979

Kiss, A.: *Ein Versuch die Funde und das Siedlungsgebiet der Ostgoten in Pannonien zwischen*

- 456–471 zu bestimmen. Acta ArchHung 31 (1979) 329–339.
- KISS 1980
Kiss, A.: *Germanische Funde von Szabadbattyán aus dem 5. Jh.* AlbReg 18 (1980) 105–132.
- KISS 1983
Kiss, A.: *Die Skiren im Karpatenbecken, ihre Wohnsitze und ihre materielle Hinterlassenschaft.* Acta ArchHung 35 (1983) 95–131.
- KISS 1995
Kiss, A.: *Das germanische Gräberfeld von Hács-Béndekpuszta (Westungarn) aus dem 5.–6. Jahrhundert.* Acta AntHung 36 (1995) 275–342.
- KISS 1996
Kiss, A.: *Das Gräberfeld von Szekszárd-Palánk aus der zweiten Hälfte des 5. Jh. und der ostthrogotische Fundstoff in Pannonien.* Zalmúz 6 (1996) 53–86.
- KISS 1996b
Kiss, A.: *Die Ostthrogoten in Pannonien (456–473) aus archäologischen Sicht.* Zalmúz 6 (1996) 87–90.
- KISS–FAZEKAS 2002
Kiss M. – Fazekas F.: *Wo fand die Schlacht am Fluss-Bolia statt?* SpecNova 16 (2000) 2002, 243–250.
- KOVRIIG 1959
Kovrig, I.: *Nouvelles trouvailles du Ve siècle découvertes en Hongrie.* Acta ArchHung 10 (1983) 209–225.
- MARÓTI–TOPÁL 1980
Maróti É. – Topál J.: *Szentendre römiai kori temetője. — Das römerzeitliche Gräberfeld von Szentendre.* StudCom 9 (1980) 95–177.
- MÓCSY 1975
Mócsy A.: *Pannonia a késő császárkorban.* Budapest 1975.
- ÓDOR 2001
Ódor J. G.: *V. századi temető és település Mözs határában.* In: Tolna megye évszázadai a régészet tükrében. Szerk.: Gaál A. Szekszárd 2001, 33–34.
- PAPP–SALAMON 1980
Papp, L. – Salamon, Á.: *Gräber aus dem 5. Jh. in Letkés.* Mitt ArchInst 8–9 (1978–1979) 1980, 85–92.
- PETRES–FITZ 1956
Petres É. – Fitz J.: *Fejér megye rövid története.* Székesfehérvár 1956.
- SALAMON–BARKÓCZI 1971
Salamon, Á. – Barkóczi, L.: *Bestattungen von Csákvár aus dem Ende des 4. und dem Anfang des 5. Jahrhunderts. — IV. század végi, V. század eleji temetkezések Csákváron.* AlbReg 11 (1971) 35–76.
- SALAMON–BARKÓCZI 1973
Salamon, Á. – Barkóczi, L.: *Archäologische Angaben zur spätrömische Geschichte des pannonischen Limes – Gräberfelder von Intercisa I.* Mitt ArchInst 4 (1973) 73–95.
- SALAMON–BARKÓCZI 1976
Salamon, Á. – Barkóczi, L.: *Das Gräberfeld von Szabadbattyán aus dem 5. Jahrhundert.* Mitt ArchInst 5 (1974–1975) 1976, 89–111.
- SALAMON–BARKÓCZI 1978
Salamon Á. – Barkóczi L.: *Régészeti adatok Pannonia későrómai periodizációjához (376–476). — Archäologische Angaben zur spätrömische Periodisation Pannoniens (376–476).* ArchÉrt 108 (1978) 189–205.
- SALAMON–LENGYEL 1980
Salamon, Á. – Lengyel, I.: *Kinship interrelations in a fifth-century 'Pannonian' cemetery: an archaeological and paleobiological sketch of the population fragment buried in the Mözs cemetery, Hungary.* WA 12 (1980) 93–104.
- STRAUB 2001
Straub, P.: *Eiserne Taschenbügel in Gräbern des 5. Jahrhunderts von Keszthely-Fenekpuszta.* Acta ArchHung 52 (2001) 303–318.
- STRAUB 2002
Straub, P.: *Die Hinterlassenschaft der Ostgoten in Fenékpuszta.* In: Germanen am Plattensee (Ausstellungskatalog). Red.: Windl, H. Traismauer 2002, 9–12.
- SZŐKE 1996
Szőke B. M.: *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Kilimán-Felsőmajor, Kom. Zala (SW-Ungarn).* Zalmúz 6 (1996) 35–45.
- SZŐKE 1996b
Szőke B. M.: *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Kilimán-Felsőmajor.* Antaeus 23 (1996) 29–59.
- TÓTH–T. RENDES–STRAUB 2001
Tóth G. – T. Rendes K. – Straub P.: *Torzított koponyájú csontvázletek Balatonmagyaród-Kápolnapusztán. — Skelettfunde mit verzerrten Schädeln in Balatonmagyaród-Kápolnapusztá.* WMMÉ 23 (2001) 51–61.
- VÁRADY 1969
Várady, L.: *Das letzte Jahrhundert Pannoniens (376–476).* Budapest 1969.
- B. VÁGÓ–BÓNA 1976
B. Vágó, E. – Bóna, I.: *Der spätrömische Südstfriedhof.* Budapest 1976.
- VISY 1981
Visy Zs.: *5. századi sír Intercisában. — Ein Grab aus dem 5. Jh. in Intercisa.* ArchÉrt 108 (1981) 211–217.
- WOSINSKY 1896
Wosinsky M.: *Tolna vármegye az őskortól a honfoglalásig I–II.* Budapest 1896.

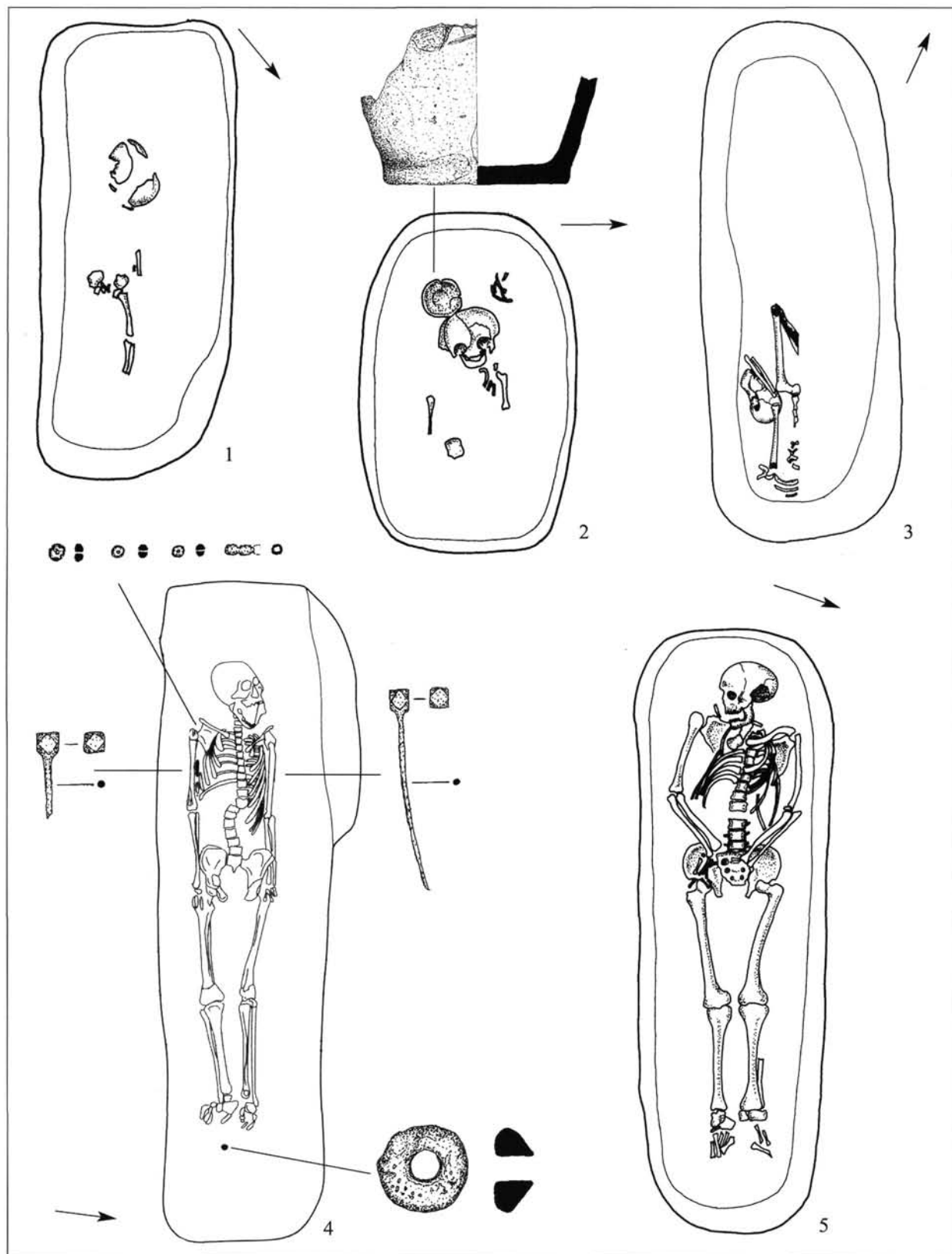

1

2

1. kép 1: Ordacsehi-Csereföld, a lelőhely; 2: A lelőhely 5. századi objektumainak térképe

2. kép 1: 124. sír; 2: 410. sír és lelete; 3: 462. sír; 4: 510. sír és leletei; 5: 511. sír

